պետութեանց կառուցուածքին։ Աստր համար չէ՞ր միթէ որ Պօղոս, Աւետարանի սմենամեծ տարածիչը, յարուցեալ Քրկիչը հոգւով իրապէս տեսնելէն վերջ միայն հաւատաց իր առաքելական կոչումին, այնպիսի հոգեառնդն համոզումով որ չկարող պիտի ըսել տար իրեն «ես Քրիստոս յայտնութիւն չէ առած՝ ընդունայն է մարդոց հաւատալը և իրենց քարոզելը»։

Քրիստոսի յարութեան հաւատքը խարիսխն է արդարև քրիստոնէական կեանքին, որ առանց անոր՝ պիտի նմանէր խուխթերու և խարակներու միջև տարուբերուող նաւի մը, ամէն վայրկեան ենթակայ՝ խորտակուելու անխնայ։ Աւելի կարեւոր և կենսական պիտի ըլլար սակայն չեշտել հոս, այս բնագրին ներքև, թէ անիկա՝ այդ հաւատքը՝ առանցքն է քրիստոնէական քարոզութեան և հիմնապայմանը հոգևորական աստիճանի արժանանց։ Ով որ, կրօնաւորական ասպարէզի վարիչ կամ մշակ, գրչի վաստակաւոր կամ բեմական գործիչ, որ յանձն է առած իր կարողութիւնները դնել ի սպաս Աւետարանի բարեացականին, բայց չունի Քրիստոսի յարութեան մասին հարկաւոր անկեղծ հաւատքը, չի կրնար լրիւ և արդիւնաւորապէս կատարել իր պաշտօնը։ — Դիտեցէք, սակայն, թէ քահանան չէ լսել կամ խօսիլ լոկ այդ մասին, ապացոյցներ գտաւորիլ գիտնօրէն ու ճառել ոգևորուած հնտտորութեամբ. ո՛չ թէ քարոզելն է հարկաւոր, այլ վկայ լինիլ, խօսիլ՝ ոչ թէ արուեստով, այլ կեանքով։ Վկայել՝ կը նշանակէ ականատես համոզումով և հաւատարմութեամբ արտայայտուիլ։ Աւետարանի պաշտօնեան պէտք է ամէն վայրկեան իր չուրջն ու հոգւոյն մէջ կենդանի տեսնէ զՔրիստոս, անո՛ր հետ միայն յարաբերութեան մէջ գալ միշտ ինքզինքը, ընդունի թէ ամէն ինչ որ իրեւ յառաջդիմութիւն և դէպի լաւագոյնը յեղաշրջութիւն կ'իրականանայ քրիստոնէական կեանքին մէջ՝ անկէ միայն կ'ընդունի իր ոյժն ու չարժումը, և թէ վերջապէս չէ մեռած ան, ոչ միայն իրրև գաղափար՝ որուն չի կրնար մօտենալ մահը, այլ նաև իրրև անձնաւորութիւն, որ կ'ապրի, կը գործէ և կ'ապրեցնէ մանաւանդ դայն իր մէջ։

Ճշմարիտ հոգևորական գործիչը նա՛ է որ կ'ապրի և կը գործէ ա՛յդ ոգւով և այդպիսի գիտակցութեամբ, և որուն քարոզութիւնները ա՛յդպիսի հոգեվիճակ մը միշտ կը ստանան իրենց ներշնչումը։ Իսկ ա՛րքան անկեղծ ու խորունկ ըլլայ այդ ներշնչումը, այնքան մեծ և փաւաւոր կ'ըլլայ յաջողութիւնը, որ ուշ կամ կանուխ անվրէպ կը պատկէ այդպիսի զգացմամբ ոգեւորուած չանքերը։ Եկեղեցւոյ պատմութիւնը և քրիստոնէական կեանքի առօրեայ փորձառութիւնն իսկ կը ցուցնեն թէ ամէն բարի արգիւնք որ ձեռք բերուած է Աւետարանի դաշտին մշակութեան մէջ՝ գործը եղած է աւելի այդպիսիներու, այսինքն անոնց որ խօսքէ աւելի հոգւով և կեանքով քարոզած են։

Քրիստոսի յարութիւնը քրիստոնէական կրօնքին «կեդրոնական ճշմարտութիւնն է», անոնք որ հոգեկան ներքին փորձառութեամբ, այսինքն իրրև ամէն օր իրենց մէջ կատարուած եղելութեան մը իրագործ յայտնատեսութեամբ կրնան վկայել անոր մասին, առաքելական արժանիքի՛ է որ կը տիրանան իրօք և իրաւամբ։

Թ. Ե. Փ.

ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆԸ ՀԻՆ ՀՐԷՒՑ ՄՕՏ

Ա.. ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆԸ

Ինչպէս Եգիպտոսի ու Ասորեստանի և արդի արեւելեան ժողովուրդներու մէջ, Հրէից մէջ ալ երաժշտութիւնը գրեթէ անբաժան էր կեանքէն։ Ամէն տօն իրեն յատուկ երգը ունէր. «Անոնց մանուկները թմբուկով ու քնարով ձայն կը բարձրացընեն ու սրինգի ձայնով ուրախ կ'ըլլան» (Յոբ Իմ. 12)։ Երբոր Աստուած իր ժողովուրդը իր հայրերուն երկիրը տանի՝ «այն տեղն կոյսը պար բռնելով պիտի ուրախանայ, երիտասարդներն ու ծերերն ալ միասին» (Երեմ. Լ.Ա. 13)։ Երաժշտութիւնը լսելի կ'ըլլայ հայտնեկան թափօրներու մէջ, առւր փեսան փեսուէրներով ու իր եղբայրներով միասին կը յառաջանայ՝ վտղերու և թմբուկներու և պէս պէս երաժշտական գործիքներու ձայնով» (Ա. Մակ. Թ. 39)։ Աբիսողոմ մարդիկ կը ղրկէ Իսրայէլի ամէն ցե-

զևրուն ու կը պատուիրէ անոնց. «Փողին ձայնը լսելնուդ պէս՝ ըսէք. Աբիսողամ թագաւոր եղաւ Քեբրոնի մէջ» (Բ. Թագ. ժե. 10)։ Գեհոնի աղբիւրին քով, Սողոմոնի թագաւոր օծուելէն վերջ, եղջերափողերը կը հնչեն ու ժողովուրդը սրինգի ձայնով կը պարէ (Գ. Թագ. Ա. 39–41)։ Փողեր կը հնչեն նաև Եհուի թագաւոր օծուելու ժամանակ (Դ. Թագ. Թ. 13)։ Ուրախութեան և ցնծութեան ձայներով կ'աչխատին հընձողները (Նեեմ. ԺԲ. 10)։ Երբայեցիք երբ անապատին մէջ ջրհոր մը փորեն՝ կ'երգեն. «Ա՛վ ջրհոր, բղխէ՛. երգեցէք անոր. Այս ջրհորը Օրէնսգիրքին հրամանով իշխանները ու ժողովուրդին ազնուականները փորեցին ու գայն փրենց գաւազաններովը բացին» (Թիւք ԻԱ. 17–18)։ Եղիսէ նուագածու մը կ'ընկերացնէ իրեն՝ երբ կը մարգարէանայ ի նպաստ Իսրայէլի Յովրամ և Յուդայի Յովսափատ թագաւորներուն (Դ. Թագ. Բ. 15 և յաջորդները)։ Նոյնպէս Սաուղ քնաքով նուագել կու տար Դաւիթին ամէն անգամ՝ երբ տանջէր զինք չար ոգին (Ա. Թագ. ԺԶ. 17, 23)։ Ամովս մարգարէն կը նկարագրէ հարուստները, որոնք «տաւիղի ձայնով խաղ կը կանչեն ու Դաւիթի նման երաժշտական գործիքներ կը հնարեն» (Ամովս Զ. 5)։ Եւայի նոյնպէս կը նկարագրէ խնճոյքները, ուր գինի կը խմեն «քնարի ու տաւիղի, թմբուկի ու սրինգի երգերով» (Ես. ե. 12)։ Վերջապէս երաժշտութիւնը կարեւոր տեղ մը կը գրաւէր սուգի և յուղարկաւորութեանց առեն։ Դաւիթ լսելով Սաուղի ու Յովնաթանի մահը՝ անոնց վրայ ողբ մը յօրինեց ու պատուիրեց որ Յուդայի որդիներուն ալ սորվեցնեն զայն (Բ. Թագ. Ա. 17–18)։

Գ. ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆԸ

Մովսէսի հրամանով ծխական երաժշտութեան յատուկ արծաթէ կոնծայ փողեր չկոնւեցան, որոնց միջոցաւ քահանաները պարտաւոր էին գումարել ժողովուրդը ու ծանուցանել տօները։ Քահանաները պարտաւոր էին նաև հնչեցնել զանոնք ծխական զոհերու և պատերազմներու ժամանակ (Թիւք ժ. 2–10)։

Դաւիթ երգիչները քսանըչորս դասի բաժնեց (Ա. Մնաց. Իե. 6–31), ու Ղեւտացիներուն համար մեծ թիւով երաժշտական գործիքներ չկոնել տուաւ. «Թո՛ղ չորս հազարը օրհնելու համար չկոնած նուագարաններովս օրհնաբանողներն ըլլան Տիրոջ» (Ա. Մնաց. Իթ. 5)։ Այդ նուագարաններն էին տաւիղ, քնար ու ծնծղայ (Ա. Մնաց. Իե. 1, 6)։ Երկու հարիւր ութսունըութ Ղեւտացիներ կային՝ որոնք այս ծխական գործիքներով կ'երգէին ու կը նուագէին (Ա. Մնաց. Իե. 7)։ Ըստ Յովսեպոսի՝ Դաւիթ անձամբ հոգ տարաւ նուագածուներու խումբը կազմակերպելու (Հնախ. Է. Կիրք ԺԲ. 3)։ Սղոմոն քահանաներ ու տաւիղներ չկոնել տուաւ նոճէփայտէ, զոր իր նաւատորմը բերած էր Ոփիրէն (Բ. Մնաց. Թ. 11)։

Դ. ԵԲՐԱՅԱԿԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԵԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ

Այս կէտը մութ մնացած է գրեթէ։ Իւրաքանչիւր քանի մը լուսաբանութիւններ կու տան այս մասին՝ թէև խոստ վերապահութեամբ։

1. *Երբայեցիք չունէին իրենց յատուկ ոևէ երաժշտական դրութիւն։ Արևելեան արուեստն էր սիրապետողը իրենց երաժշտութեան մէջ. միւս կողմէ, սակայն, սեմական երաժշտութիւնը չէ թողած ոչ մէկ գործ, գոնէ մասնակի, որուն վրայ կարելի ըլլար որոշ տեսութիւն մը հիմնել։*

2. *Անոնց մէջ երաժշտական արուեստը սկսաւ լաբաւոր գործիքներով, որոնց դաշնաւորումը ձայնական զանազան աստիճաններ կ'արտադրէր։ Մինչև մեր օրերը հասած եգիպտական հին սրինգները, որոնց քառասուն տեսակները ծանօթ են, չատ քիչ ճշդութեամբ չկոնուած էին։*

3. *Արևելեան երաժշտութեան մէջ ձայնաստիճանի ամէն մէկ ձայնանիշը կընայ իրբև հիմնական ձայն (tonique) և կամ իրբև վերջին գադարի ձայնանիշ ծառայել, ինչ որ չատ մը եղանակներու ծնունդ կու տայ, որոնց մեծամասնութիւնը նրբին ու միւսմաղձոտ երգեր են։*

4. *Երբայական երաժշտութեան մէջ անծանօթ են մեներգն ու կշռոյթը։*

5. *Անոնք թերևս տաղաչափութեանց վերջին վանկին կու տային եղանակաւորում մը, որ կը բաղկանար չատ մը ձայնական եւևէնթէ։*

6. *Ընթերցման եղանակը կամ զրուցերգը կը տարբերէր յօրինուած երգերէն։ Ընթերցման յատուկ եղանակը պահուած է տակա-*

ւին սինակոկներու մէջ ու կը նմանի արե-ւելեան ղանազան եկեղեցիներու ինչպէս նաև Գուրանի ընթերցումներու եղանակին։ Իսկ Սուրբ Գրոց բնագրի տաղաչափեալ մասերու ընթերցումը արդէն յօրինուած երգերու բնոյթը ունէր։

Գ. ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ԳՈՐԻՔՆԵՐԸ

Նախնի Արևելքցիները ունէին լարաւոր գործիքներ, զորս կ'ածէին կամ մատերու սեղմումով և կամ լարերու վրայ հարուածներ տալով։ Ունէին նաև փչելու գործիքներ և հարողական կամ զարնելու գործիքներ։ Յայտնի է, որ եգիպտական և ոչ ասորական յիշատակարաններու վրայ չ'երեւիր ճպոռը, ատկէ կարելի է հետևցնել՝ թէ երգեցիկը չէին գործածեր զայն։

1. *Լարաւոր գործիքներ.— Երբ այեցւոց քով ասոնց ամէնքը կը պատկանէին տաւիղի ընտանիքին։ Ծննդոց Գիրքը (Գ. 21) կը խօսի կիննորի մասին ու Դաւիթի որդին Ցոբաղը կը համարի հայր բոլոր քնարահարներուն և սրնգահարներուն։ Յետոյ Սուրբ Գիրքը կը յիշատակէ նեբելը, որ կը նշանակէ տիկ. կը կարծուի թէ հնչականութիւն արտադրող ուռուցիկ գործիք մըն էր ան։ Վերջապէս Ս. Գիրքը կը յիշատակէ ասօրը կամ տասնեղի տաւիղը (Սաղմ. ԼԳ. 2) ու շեփիֆիսը, որ ութ լարով տաւիղ մըն էր թերևս (Ա. Մնաց. ԻԸ. 20)։ Եթէքէն ծանօթացան սամպիւքին (sambuque), որ չատ սուր ձայն մը կը հանէ, նաև տափիլին ու ֆնարին։ Ասոնք երեքն ալ յիշուած են Դանիէլի Գիրքին մէջ (Գ. 5)։ Քնարը ներկայացուած է հրէական դրամներու վրայ՝ մեր թուականի Առաջին դարուն։*

Լարերը կը չինուէին ոչ թէ մետաղէ՝ այլ կենդանեաց աղիքներէ։ Սկիզբները ասոնց կը հպէին ձեռքով, եթէքէն սկսան գործածել կտուցոցը։

2. *Փչելու գործիքներ.— ա. Փող.— Հնագոյն ժամանակները անիկա կը չինուէր կենդանիներու եղջիւրներէն. ատկէ առած է իր անունը՝ ֆեռհեն (= եղջիւր)։ Լայնաբերան մետաղեայ փող մըն ալ կար՝ դրօշի ձևով։*

բ. Սրինգ և բարձրաձիգ (hautbois).— Դանիէլի Գիրքին symphonia՝ այժմեան Ս. բառներու տէսաբրիճգն կամ հովուասրինգն է թերևս, որ տակաւին մինչև հիմա սամպոնա կը կոչուի Սիւրիացւոց ռամկական բարբառին մէջ։ Եգիպտացիք ձախ կողմը կը տանէին սրինգը, այդ պատճառաւ կ'ածէին աջ ձեռքով, մինչ այսօր կ'ածեն թէ՛ աջով՝ թէ ձախով։

3. *Հարողական գործիքներ.— Այս չարքին տեսակներն են՝ թմբկիկը (չինուած փայտէ կամ հողէ կամ մետաղէ), ծնծղան, բամբիռը, գանգակիկներ, բոժոժներ, ճօճակ, և այլն։*

Ե. ՆՈՒԱԳԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹԻՒՆԸ

Ցիշատակարաններու ուսումնասիրութիւնը այն կարծիքը կու տայ՝ թէ տաւղահարներն ու սրնգահարները պէտք է արագ նօթերով երգէին։ Նուագարաններու պէսպիսութիւնը ոչ թէ՝ նոյն իսկ տարրական՝ ներդաշնակութիւն մը առաջ բերելու՝ այլ տարբեր ձայները ամփոփելու առհմանուած էր։ Գործիքները այր մարդոց և կանանց կամ տղայոց ձայներուն ոյժ կու տային՝ առաջնորդելով երգեցողութեանց և ցոյց տալով եղանակին կշռոյթը։ Այդ եղանակներուն մէջ կային թերևս երաժշտական գեղգեղանքներու քանի մը նշոյլներ՝ աւելի կամ նուազ քմայական ու աւելի կամ նուազ ունակական։

Եթէ հաւատ ընծայենք Երրորդ դարու հեղինակ Կղեմէս Ալեքսանդրացիին՝ երբայական երգերը կանոնաւոր էին ու կշռաթաւոր։ Եւ սակայն մենք գիտենք Աստուածաշունչէն՝ թէ անոնք չափազանց խժալուր էին, մանաւանդ քանի մը հանդիսաւոր առթիւներու տեն. «Եւ յարեան Ղեւտացիքն... օրհնել զՏէր Աստուած ձայնիւ մեծաւ ի բարձունս» (Բ. Մնաց. Ի. 19)։ Ու արդէն Արևելքցիները կը սիրեն բարձրաձայն նուագարանները և սուր խազերը, մանաւանդ վիշտ արտայայտելու պարագային։

Հաւանական է որ Արևելքի սինակոկները տակաւին պահած ըլլան Հրեաներու ծիսական հին երգերէն մի քանի հետքեր։ Զի մառնանք սակայն՝ թէ երաժշտութիւնը, ինչպէս ճարտարապետութիւնն ու լեզուն, փոփոխութիւններ կը կրեն ժամանակին հետ եւ թէ՝ հելլենական դարաշրջանին յոյն երաժշտութեան մուտքը պէտք է բարեփոխութիւններ մտցուցած ըլլայ երբայական հին եղանակներուն մէջ։

Հայացուց՝ Մ. Ե. Ն.